

Shiraz-Beethoven.ir

فهرست

۶	۱. پیش گفتار.....
۷	۲. داستان.....
۸	۳. هم ارزی.....
۹	۴. مقام یا نظم.....
۱۰	۵. راهنمای استفاده از کتاب.....
	۶. مقام های گروه سر طرز (گروه الف)
۱۲	۱. ۱. سر طرز.....
۱۶	۲. ۱. خان امیری.....
۱۸	۳. ۱. باریه.....
۱۹	۴. ۱. قطار.....
۲۲	۵. ۱. هجرانی.....
	۷. مقام های گروه سحری (گروه دوم)
۲۴	۱. ۲. سحری روایت اول.....
۲۷	۱. ۲. سحری روایت دوم.....
۲۸	۲. ۲. هلاله و زمزمه.....
۳۰	۳. ۲. طرز رستم.....
۳۲	۴. ۲. مجنونی روایت اول.....
۳۴	۴. ۲. مجنونی روایت دوم (دوواله).....
۳۵	۴. ۲. مجنونی روایت سوم.....
۳۷	۵. ۲. سملی سماع (روایت اول).....
۴۰	۶. ۲. چویی.....
۴۱	۷. ۲. سماع سه جار.....
۴۲	۸. ۲. یا وه موری.....
	۸. مقام های گروه غربیی (گروه سوم)
۴۴	۱. ۳. الونانی.....
۴۵	۲. ۳. غربیی.....
۴۶	۳. ۳. جنگه را.....
۴۸	۴. ۳. سماع پروانه.....
۵۲	۵. ۳. سوار سوار.....
	۹. مقام های گروه ساروخانی (گروه چهارم)
۵۵	۱. ۴. ساروخانی.....
۵۶	۲. ۴. گل و خاک.....
۵۷	۳. ۴. گله وه دره.....
	۱۰. مقام های گروه جلوشاهی (گروه پنجم)
۶۰	۱. ۵. جلوشاهی تبریز.....
۶۲	۲. ۵. جلوشاهی صحنه (روایت اول).....
۶۴	۳. ۵. جلوشاهی صحنه (روایت دوم).....
۶۶	۴. ۵. بایه بایه.....
۶۷	۵. ۵. شاه عباس.....
۶۸	۶. ۵. شاه اسماعیل.....
	۱۱. مقام های گروه بال و شان (گروه ششم)
۷۰	۱. ۶. سماع بال و شان.....
۷۱	۲. ۶. سماع.....
۷۵	۱۲. سملی سماع روایت دوم.....
۷۸	۱۳. سخن آخر.....

مقام‌ها یا به گفته‌ی قدما، نظم‌های تنبور، امروزه به شیوه‌های گوناگونی تقسیم‌بندی می‌شوند. بعضی از راویان، مقام‌ها را به دسته‌های حقیقی، مجازی، مجلسی، مقامات کهن، مقامات یکصد سال اخیر و ... تقسیم می‌کنند. پس از بررسی‌های فراوان تصمیم گرفتم تقسیم‌بندی کهنی را که از استادام یاد گرفته‌ام، به عنوان مبنای شروع کار بررسی مقامات تنبور قرار دهم. مقامات تنبور در نظر قدما به دو دسته‌ی حقیقی (کلام) و مجازی تقسیم می‌شدند؛

مقام‌های حقیقی (کلام، پردیوری، یاری) مهم‌ترین مقام‌های تنبور محسوب می‌شوند و دارای حالت روحانی و تقدس بیشتری نسبت به سایر مقام‌ها هستند. از لحاظ تاریخی قدمت آن‌ها به قرن دهم تا چهاردهم میلادی می‌رسد. بررسی این مقام‌ها در کتاب بعدی و البته در ارتباط با مطالب مندرج در این کتاب انجام خواهد گرفت. مقام‌های مجازی (مجلسی، اسطوره‌ای و باستانی یا هوره) که موضوع بررسی کتاب حاضر هستند، شاخه‌ای دیگر از مقامات تنبورند که قدمت آن‌ها به درستی برای ما معلوم نیست، اما بر پایه‌ی نقل قول‌های شفاهی از قدما، هزاره‌ها از عمر این مقامات می‌گذرد. بعضی از این مقام‌ها دارای وزن آزاد هستند و در بعضی دیگر، اوزان پنج ضربی، ده ضربی، دو ضربی یا ادوار ایقاعی^۱ دیده‌میشود. چون در بعضی از این مقامات، فرم‌های آوازی مور و هوره^۲ وجود دارد، به بعضی از آنها مقامات هوره نیز می‌گویند و به علت قدمت نغمات (و روایت‌هایی که قدمت این مقام‌ها را گواهی می‌دهند)، به آنها اسطوره‌ای و باستانی نیز می‌گویند.

به طور مثال، مقام باریه را به بارید- موسیقی دان دربار ساسانی- و نوعی از طرز را به رستم، پهلوان شاهنامه نسبت می‌دهند. مقامات مجلسی در مقایسه با مقام‌های کلام از تقدس کمتری برخوردارند و می‌توان این مقامات را در مجالس عرفانی و محافل که در خور شان این ساز باشد، اجرا کرد. روایت‌های متفاوتی از مقامات مجازی در مناطق رواج موسیقی تنبور وجود دارد. پس از نت‌نگاری و مقابله‌ی چند روایت از هر مقام، بدون این که تعریفی از پیش داشته باشم، مقام‌های مجازی مورد بررسی را در شش^۳ مجموعه‌ی مجزا قرار دادم، تاکید می‌کنم که برای تقسیم‌بندی مقام‌های مجازی به شش قسمت، هیچ عمدی در کار نبوده است و چه بسا با نوع نگرشی متفاوت، بتوان مجموعه‌های دیگری به این شش مجموعه اضافه کرد و یا از آن کاست.

به رسم امانت داری، نام سرچشمه -راوی- هر مقام در بالای دروس نوشته شده است. چشم روشن بین و دست توانای استادان عزیزم شادروانان استاد دوستی، استاد پیرنیا، استاد عابدین خادمی (که روایت ایشان از روی آثار ضبط‌شده مورد بررسی قرار گرفته است)، را می‌بوسم. از استاد ایرج خادمی و استاد نادر غضنفری برای وقتی که بی چشم‌داشت در اختیارم گذاشتند، ممنونم و طول عمر با عزت برایشان خواهانم. برای بعضی از مقام‌ها از روایات ارزشمند استاد طاهر یاروییسی (از روی آثار ضبط شده) و شادروان استاد عالی نژاد (کتاب تنبور از دیرباز تا کنون و آثار ضبط شده) استفاده کرده‌ام. برای استاد طاهر، عمر با عزت و سلامت از درگاه حق خواهانم و دعاگوی روح عزیز سید خلیل عالی نژاد هستم. از دوستان عزیزم، آقایان شهرام صادقی‌نیا، حمزه طاهری، مهدی بانی‌خیر و رضا جدیری برای راهنمایی‌های ارزشمندشان ممنونم. مدیر محترم نشر نای و نی، در طی این چند سال، با صبر و حوصله و دقت و سلیقه‌ای مثال‌زدنی، کار نشر این سه کتاب را انجام دادند. از ایشان بسیار متشکرم. و در نهایت امیدوارم راهی برای شناخت بیشتر تنبور برای کسانی که این کتاب را تهیه و مطالعه می‌کنند، گشوده باشم و همیشه منتظر نظرات ارزشمند و راهنمایی‌های دلسوزانه‌شان هستم.

یاشار بهنود

تبریز- تابستان ۹۴

۱ ایقاع، الگوی تقسیمات زمانی در موسیقی قدیم بوده است. کوچکترین واحد اندازه‌گیری زمان در سیستم ایقاعی را نقره می‌نامیدند. نقره در ایقاع، معادل حرف در شعر است. ارکان ایقاعی، حاصل جمع نقرات و دارای الگوی زمانی خاصی هستند. با کنار هم قرار گرفتن ارکان ایقاعی، ادوار ایقاعی تولید می‌شده‌اند.

۲ هوره و مور آوازهای باستانی هستند که بدون همراهی ساز، در مناطق کردنشین و غرب کشور خوانده می‌شوند. هوره در جشن‌ها و جنگ‌ها و گاهی همراه با تنبور خوانده می‌شده، هر هوره چتر، تنبور نواز و شاعر نیز بوده است. این شیوه‌ی نوازندگان و شاعران و خوانندگان در ایران باستان بوده، یعنی هنرمندان خود آهنگساز، ترانه سرا و نوازنده بوده‌اند. این شیوه در بین فارسی‌گویان تا عصر رودکی و در بین کردها و ترکها تا عصر قاجاریه باقی بوده است. مور در سوگواری مورد استفاده دارد. هوره و مور را می‌توان آوای باستانی کردی و در عین حال مرتبط کننده‌ی اقوام زاگرس نشین قلمداد کرد.

۳ در صورتی که بخواهیم کل رپرتوار تنبور (مجازی و حقیقی) را بررسی کنیم، یک گروه دیگر نیز به این شش گروه اضافه خواهد شد و در مجموع هفت گروه خواهیم داشت.

نظم‌های تنبور، چه نظم‌های مجازی و چه نظم‌های حقیقی، با در کنار هم قرار گرفتن شش دستان معرفی شده، شکل گرفته‌اند. طبقه‌بندی‌ای که در این کتاب معرفی می‌شود، با بررسی دقیق رفتار مقام‌های مختلف در برخورد با سیستم دستانی، به دست آمده است. با نگاه سیستم دستانی، نظم‌های مجازی تنبور، به شش قسمت تقسیم می‌شوند:

۱) **سرطرز**: این گروه شامل نظم‌های **سرطرز، خان امیری، باریه، قطار و هجرانی** است. با بررسی جداول ارائه شده در خواهید یافت که همه‌ی این نظم‌ها، از ترکیب دستان‌های A و B به وجود آمده‌اند، دستان‌های استثنايي، طی ارائه‌ی مقام‌ها بررسی خواهند شد.

۲) **سحری**: این گروه شامل نظم‌های **سحری، هلاله و زمزمه، طرز رستم، مجنونی، سملی سماع، چوپي، سماع سه‌چار و پاه‌موری** است. دستان‌های مورد استفاده‌ی این گروه، B و C هستند.

۳) **غریبی**: این گروه شامل نظم‌های **الوناتی، غریبی، جنگه‌را، سماع پروانه و سوارسوار** است. این گروه تنها از دستان D به وجود آمده است.

۴) **ساروخانی**: این گروه شامل نظم‌های **ساروخانی، گل و خاک و گله و دره** است. این گروه تنها از دستان B به وجود آمده است.

۵) **جلوشاهی**: این گروه شامل نظم‌های **جلوشاهی تبریز، جلوشاهی صحنه** (دو روایت)، **بایه بایه، شاه عباس و شاه اسماعیل** است. دستان‌های بوجود آورنده‌ی این گروه، C و F هستند.

۶) **بال و شان**: این گروه شامل سماع **بال و شان** و مقام دیگری است به نام **سماع** که توسط استاد حیاتی روایت شده است. دستان‌های A و C در این گروه استفاده می‌شود. نمونه‌ی **سملی سماع** ارائه شده توسط استاد عالی‌نژاد، تنها نمونه‌ی سملی سماع است که قسمتی از آن در این گروه قرار می‌گیرد. و پس از اتمام بررسی گروه‌ها، به عنوان مقامی که دارای مدولاسیون بین دو گروه مختلف است، به تنهایی ارائه می‌شود.

(۲-۱) خان امیری: بهترین اجرا توسط شاه فتح الله گوران از موسیقی دانان گرد او آخر قاجار انجام شده (با سرنا) و به نام استادش خان امیر نامیده شده است. شکل زیر، گام سرطرز را معرفی می کند.

ملاحظه می کنیم که ترتیب پرده و نیم پرده، هیچ تفاوتی با گام سرطرز ندارد. این گام، فاصله‌ی پنجم صعودی گام سرطرز است. (یعنی درجه‌ی اول گام خان امیری، درجه‌ی پنجم گام سرطرز است)

از بین چهار متغیر که در سر طرز وجود داشتند، تنها متغیری که پس از درجه‌ی سوم گام قرار داشت، در خان امیری استفاده می شود. این متغیر در گام خان امیری پس از درجه‌ی ششم قرار می گیرد.
جدول دستان‌های خان امیری:

	Fa	Fa#	Sol	Lab	La	Sib	Si	Do	Reb	Re	Mib	Mi	Fa	Fa#	Sol	Lab	La	Sib	Si	Do	Reb	Re	
A																							
B																							

نت های لا بمل و فا که در سطر اول جدول و در قسمت سیم واخوان نشان داده شده اند، به عنوان واخوان (فاصله پنجم) برای نت های می بمل و دو عمل می کنند. نت شاهد، در صورتی که خان امیری به تنهایی بررسی شود، نت می بمل به نظر می آید ولی در بررسی این نظم در ارتباط با سایر نظم های این گروه، و با در نظر گرفتن برگشت طبیعی ملودی به نت فا (برای گسترش به سمت قطار یا سحری) در می یابیم که نت شاهد اصلی، فا است. نت می بمل به عنوان نت ایست در خان امیری در نظر گرفته می شود.

۲-۷) **سماع سه‌جار:** سه‌جار نیز نوعی رقص است که در آئین‌های عروسی گردی اجرا می‌شود. نت‌های این مقام از روی نت‌های موجود در کتاب تنبور از دیرباز تا کنون^۱، تصحیح شده‌اند. گام مورد استفاده، گام سحری است و نت شاهد، فا (درجه چهارم) است.

سملی سماع (روایت اول)، سحری، مجنونی (روایت اول) و چویی

مجنونی (روایت دوم یا دوواله)

طرز رستم

هلاله و زوزمه و مجنونی (روایت سوم)

سه‌جار و پاوه موری

1 1/2 1 1/2 1 1/2 1

	Fa	Fa#	Sol	Lab	La	Sib	Si	Do	Reb	Re	Mib	Mi	Fa	Fa#	Sol	Lab	La	Sib	Si	Do	Reb	Re
--	----	-----	-----	-----	----	-----	----	----	-----	----	-----	----	----	-----	-----	-----	----	-----	----	----	-----	----

سماع سه‌جار

راوی: استاد عالی نژاد

1 1/2 1 1/2 1

4

7

10

13

16